

YAZDIKLARININ IŞIĞINDA KILIÇZADE HAKKI BEY'İN FİKİRLERİ

Sabahattin ÖZEL*

Kılıçzade Hakkı Bey (Hakkı Kılıçoğlu) özellikle II. Meşrutiyet dönemi sonlarından itibaren Türk düşün hayatının önemli yazarları arasında yer almış, ele aldığı konular ve savunduğu fikirleriyle Atatürk düşüncesi ve Türk Devrimi'ne esin kaynağı olan aydınlardan biri olmuştur. Denilebilir ki yazdıklarıyla büyük bir sosyal reform ve uygarlık programının esaslarını dile getirmiş, on yıl sonrasında yeni sorunlar gibi algılanan Türk Devrimi'nin gündemindeki tüm sorunlara ışık tutmuştur. Esasen bildirimizin ana temasını yazarın bu yönü oluşturacaktır.

Bununla beraber bu vesileyle Kılıçzade Hakkı Bey'in gazeteci kimliğinden de kısaca söz etmekte yarar görüyoruz. Kendisinin ilk çıkardığı *Hürriyet-i Fikriye* ve *Hür Fikir* dergilerinin ayrıtısına bildiri metninde değineceğimiz gibi I. Dünya Savaşı döneminde Talat Paşa'nın Dahiliye Nazırlığı döneminde kapatılmıştır. Kılıçzade Hakkı Bey, Milli Mücadele döneminde İstanbul basınının gözü kulağı olmuş, benzer düşünceleri paylaştığı Celal Nuri'nin *İleri Gazetesi*'ne periyodik olarak gönderdiği kapsamlı yazılar, dönemin İzmit Mutasarrıflığı'nın durumunu ortaya koyan değerli bilgiler içermiştir. Yine Cumhuriyet'in ilanı sonrasında İzmit'te yeniden çıkardığı *Hür Fikir* gazetesinde görüş ve düşüncelerini yayımlamaya devam etmiş, ayrıca TBMM'de III. Devre İzmit Mebusu olarak görev yapmıştır.

Bildirimizde yazarın Abdullah Cevdet tarafından çıkarılan *İçtihat* dergisinin çeşitli sayılarındaki makaleleri, esasen bu makalelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan "İtikadat-ı Bâtlıya İlan-ı Harp" adlı eserinin mukaddime kısmı, ayrıca İzmit'te çıkardığı *Hür Fikir* gazetesindeki yazıları değerlendirilmek suretiyle görüş ve düşünceleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yazarın görüş ve düşüncelerinde dikkate değer ilk hususlardan biri, Atatürk düşüncesi ve Türk Devrimi'ne esin kaynağı olmasına karşın, Kılıçzade Hakkı Bey'in en azından I. Dünya Savaşı öncesinde "İttihadi İslam", diğer bir deyimle Panislamizm'i Türkçülükten sonra siyasi gaye olarak benimsemiş olmasıdır¹. Er veya geç büyük bir İslam Hilafeti'nin oluşacağına inanıyor, ancak bu ideale erişmenin birkaç yüzyıl alabileceğini düşünüyordu. İttihadi İslam düşüncesinin doğal bir sonucu olarak İslamiyet içinde farklı mezheplerin oluşmasına karşı çıkmış, mezhep birliğini savunmuştur. Mezhep kurucusu olarak tanınmış imamları pek büyük ve saygın olarak nitelendirmiş, bunun yanı sıra onları aşacak pek çok İslam ulemasının yetişeceğinden de kuşku duymamıştır. Bu bağlamda

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. e-mail: sozel@istanbul.edu.tr
1 "Bir Cevap", *İçtihat*, no: 70, İstanbul 1329 (1913), s. 1539 vd.

farklı mezheplerden söz sahiplerinin toplanarak amaç ve fikir birliğiyle tek bir mezhepte uzlaşmalarını, bu hususun Halife tarafından tüm ülkeye duyurulmasını önermiştir. Zira böylece mezhep ayrılığı giderilerek İttihadi İslam'ın gerçekleşmesi hızlandırılacaktır². Kılıçzade Hakkı Bey yine aynı inancının bir sonucu olarak Padişah Yavuz Sultan Selim'in Balkanları İslamlaştırma politikasını yerinde bulmuştur. Buna karşılık padişahı dinde zorlama olmadığı gerekçesi ve hal fetvasıyla tehdit ederek bunu engelleyen Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi'yi eleştirmiştir. Abdullah Cevdet'in Şeyhülislamı bu tutumundan dolayı takdirle anmasına katılmamış, aksine Şeyhülislamın softa olduğu için geleceği göremediğini ileri sürmüştür³.

I. Dünya Savaşı'nda cereyan eden olayların birçok aydını olduğu gibi, Kılıçzade Hakkı Bey'i de etkilediği, örneğin İttihadi İslam konusundaki umutlarında sarsıcı sonuçlar yarattığı görülmektedir. Bu etkilenmeyi 1923 İzmir İktisat Kongresi'ne sunulan Latin harflerinin kabul edilmesine ilişkin önergeyi geri çeviren başkan Kazım Karabekir Paşa'nın "İslam alemi ne der?" gerekçesine gösterdiği tepkide görmek mümkündür. Bu konuda İslam aleminin ne diyeceğini kendisinin de bilmediğini, ancak Müslümanların Çanakkale'de, Filistin'de, Hicaz'da, Irak'ta, her yerde Hıristiyanlar yararına savaştıklarını gördüğünü; yine İngilizler yararına çalışan ve hezimete uğrayan Hilafet ordusundan geriye kalanları İzmit limanında dipçik darbeleriyle vapura tıkan İngiliz askerlerinin büyük çoğunluğunun Müslüman olduklarına en yakından tanık olduğunu vurgulamıştır⁴. Türkler yüzyıllarca başkaları için pir aşkına ve ahret onuruna bütün varlıklarını tüketmişlerdi. Şimdi akılları başlarına gelmiş, bundan sonra sadece kendileri için çalışma gerek ve ihtiyacını duyacaklar mıydı? Bununla beraber Kılıçzade Hakkı Bey yine de İttihadi İslam'ın gerçekte İslam dünyasında büyük yararlar sağlayacağını düşünmüş, ancak halkın içinde bulunduğu derin cehalet nedeniyle bu konuda ümit beslememiştir⁵.

Kılıçzade Hakkı Bey, Kazım Karabekir Paşa'yı eleştirirken I. Dünya Savaşı yıllarına geri dönerek yeni harfler konusundaki çabalarından söz etmiş, bu vesileyle Talat Paşa ile aralarında cereyan eden bir konuşmayı da nakletmiştir. Kendisi Talat Paşa'nın Dahiliye Nazırı olduğu dönemde *Hür Fikir ve Hürriyet-i Fikriye* dergilerinde Latin harflerinin Türkçe için ne kadar uygun olduğunu savunuyordu. Dergiler bu yüzden birkaç kez kapatılmış ve açılmış, bu sırada Matbuat-ı Umumiye Müdürü Hikmet Bey'le (Şair Nazım Hikmet'in babası) uzun tartışmalar cereyan etmişti. Sorun nihayet Talat Paşa'ya kadar aksetmiş, Kılıçzade Hakkı Bey nazırın huzuruna davet edilmişti.

Talat Paşa "Kılıçzade, sen sandığımdan çok cesurmuşsun" diyerek söze başlamış, muhababı "cahilliğim oranında değilim" cevabını vermişti. Talat Paşa anlamlı bakışlarının ardından "şu harfler meselesine dair neşriyatta bulunmamanızı tembih etmiştim" sözleriyle devam etmişti. Kılıçzade Hakkı Bey bu uyarıya yarı şaka cesurca bir cevap vermişti: "Harfler, valileriniz, mutasarrıflarınız değildir ki, siz onlara dilediğiniz emirleri veresiniz. Onlar da derhal yerine getirsinler. Bu bir bilim meselesidir. Dahiliye Nezareti'nin bu işle ilgisini hiç anlayamıyorum". Talat Paşa'nın cevabı oldukça aydınlatıcıydı: "Fakat bu neşriyatla bütün softaları başıma üşütürüyorsun". Nihayet muhababının softaları bilimsel tartışmaya davet etmesi önerisi üzerine, görüşmeyi adeta bir ultimatomla sonlandırmıştı: "Öyle değil, sizin harfleriniz için bir sürü sarıklıya uğraşamam. Hem çok konuşmaya vaktim de yok. Son defa olarak emrediyorum, yazmayacaksınız. Aksi halde derginizi geçici olarak değil, tamamen kapatırım". Kılıçzade Hakkı Bey "Biz görevimizi yaparız, siz de sizinkini" diyerek nezaretten ayrılmış, buna karşılık *Hürriyet-i Fikriye* dergisi bu konudaki son makalesini yayımlamasının ardından kapatılmıştı⁶.

2 "Pek Uyanık bir Uykü", *İçtihat*, no: 56, İstanbul 1328 (1912), s. 1261 vd.

3 "Zembilli Ali Efendi Meselesi", *İçtihat*, no: 75, İstanbul 1329 (1913), s. 1648 vd.

4 "İzmir İktisat Kongresinde Harfler Meselesi", 2, *İçtihat*, no: 155, İstanbul 1923, s. 3196 vd.

5 "Harflerimiz ve İmlamız", *İçtihat*, no: 157, İstanbul 1923, s. 3227 vd.

6 "İzmir İktisat Kongresinde Harfler Meselesi", 2, *İçtihat*, no. 155, s. 3196 vd.

Kılıçzade Hakkı Bey bu görüşmeyi naklettikten sonra Talat Paşa'nın yeni harflere karşı olmaktan çok softalardan çekindiğine işaret etmiş, bu vesileyle onu Kazım Karabekir Paşa'yla karşılaştırmıştır. Pek eğitilmiş olmadığı için Talat Paşa'nın tutumunu bir ölçüde anlamış, buna karşılık yüksek öğrenim görmüş bir asker olarak Kazım Karabekir Paşa'nın tutumunu yadırgamıştır. Ona göre, sadece Müslüman olsaydık, Arap dili ve harfleri yeterli olurdu. Ancak aynı zamanda Türk isek, bir Türk kültürüne ihtiyaç vardı ve bu kültür öncelikle Türk dilinden başlayacaktı. Arap harfleriyle Türkçeyi söyleneği gibi yazmak mümkün değildi. Eski harflerde her sesi verecek bir reform yapılsa bile, yine tertip ve mürettepler için bir bela olacaktı. Matbaalarda en az üç şekil gerekecek, bunların toplamı yüzü geçecekti. Yeni harflerle yabancılara Türkçe öğretmek de kolaylaşacaktı.

Kılıçzade Hakkı Bey daha harf devrimi öncesinde İzmit'te çıkardığı *Hür Fikir* gazetesinde eski harflerle birlikte yeni harfleri de kullanmaya başlamıştı. Nitekim 22 Ekim 1928 tarihli *Hür Fikir*'de "Karilerim ve Müntehiplerimle Hasbıhal" başlıklı yazısı yeni harflerle basılmıştır. Yazısında seçmenlerine bütün haklı ve yasal isteklerini yeni harflerle yazmaları şartıyla takip edip sonuçlandırmayı vaat etmişti. Haberleşmelerinde 1 Kasım'dan itibaren eski yazıyı tarihe karışmış, müzeye gönderilmiş sayacağını, eşi ve çocuklarından gelmiş olsalar da eski harflerle yazılmış telgraf ve mektupları reddedeceğini belirtmişti.

Kılıçzade Hakkı Bey'in dil konusundaki düşünceleri en azından başlangıçta tutucudur. Dil, Osmanlı dili olarak korunmalıdır. Osmanlı dilinde kullanılan ne kadar kelime, terkip, kural varsa hangi dilden alınmış olsalar da Osmanlıcaya mal edilmelidirler. Yetkin bir kurul tarafından bir Osmanlı sözlüğü hazırlanmalı, yine Osmanlıca'nın bir grameri olmalıdır. Yazarın bu konuda dikkate değer bir yönü, Türkçü olduğunu her fırsatta vurgulamasına karşın, Turan diline dönmekten kaçınılması uyarısında bulunmasıdır⁷.

Kılıçzade Hakkı Bey kıyafet konusunda da reformcuydu. Ona göre kıyafet, din konusu değildi. Kıyafetle Müslüman olunamazdı. Fesin tamamen kaldırılıp yeni bir başlığın kabul edilmesini savunmuştu. Asker kalpaklarının da kaldırılarak yerine ecdadın kullandığı miğferlere benzer veya zamana uygun yeni bir başlığın kabul edilmesinden yanaydı. Kadınların savurganlığa kaçmamak şartıyla diledikleri şekilde giyinmelerini, kızların eğitimleri ve bekar kaldıkları sürece Müslüman Boşnak ve Çerkezlerde olduğu gibi asla örtünmemelerini savunmuştu⁸. Şeyhülislamlığın kadınların çarşaf ve peçeleri üzerine bildiriler yayımlamasını eleştirmiş, bir kadının peçesiz gezmesinin onun iffetini lekelemeyeceğini, peçeli olmasının da iffetli olduğu anlamına gelmeyeceğini vurgulamıştı. Sarık ve cüppe sadece gerçek ulema tarafından giyilebilecek, böylece bunlar birer bilgi ve kültür simgesi olacaktı. Bu kişilere askeriye dahil herkes selam vermeden geçemeyecekti. Okul öğretmenleri de ulema düzeyinde bilgi sahibiyse sarık giyebileceklerdi⁹.

Tekke ve zaviyeler hakkındaki düşüncelerine gelince, yüzyıllar öncesinin kahramanlık niteliklerini yitirmiş, birer tembellek kaynağı haline gelmiş tekke ve zaviyelerin tümüyle kaldırılarak, gelirlerinin maarif bütçesine katılmasını, şeyhlerden bilgin olanlara kayd-ı hayat şartıyla birer ev, okullarda öğretmenlik yapmaları şartıyla ödenek verilmesini savunmuştu¹⁰. Bu düşüncelerini dile getirdiği tarihten dört yıl sonra yazdığı bir makalesinde ise tekkelerin okullara dönüştürülmelerini önermiştir¹¹.

Kılıçzade Hakkı Bey medreseler konusunda da, onları tamamen kaldırmaktan çok, değiştirmekten, çağa uygun eğitim kurumlarına dönüştürmekten yanaydı. Bir taraftan medreseleri kaldırmaktan söz ederken, diğer taraftan Süleymaniye Medresesi yerine,

7 "Pek Uyanık Bir Uyku", *İçtihat*, no: 56, s. 1261 vd.

8 A.g. m., *İçtihat*, no: 55, s. 1236 vd.

9 A.g. m., *İçtihat*, no: 56, s. 1261 vd.

10 A.g. m., *İçtihat*, no: 56, s. 1261 vd.

11 *İtikad-ı Batılaya İlan-ı Harp*, 2. basım, İstanbul 1332 (1916), s. 30.

College de France düzeninde bir edebi bilimler medresesinin, Fatih Medresesi yerine Ecole Polytechnique düzeninde yüksek bir medresenin açılmasını öneriyordu. Bilim bu okul ve darülfünunlarda öğrenilecek, softalık mesleği kaldırılacak, okullarda softalara medreselerde olduğu gibi birer oda verilmeden bütün dünyada olduğu gibi gözetim altında bulundurulacaklardı. Kendilerine düzenli yemek, elbise, hizmetli, karyola ve maaş verilecekti. Softalar çalışırken raks gibi artık sallanmayacaklar, hele köy ve kasabalarda olduğu gibi öğretmenlerin karşısında boylu boyunca uzanıp ders dinlemeyeceklerdi¹². Kılıçzade Hakkı Bey "Yunus Hoca Hikayeleri, Yunus Hoca Talebe" başlıklı bir yazısında Konya'dan İstanbul'a medrese eğitimi için gelen Yunus Hoca'nın şahsında köhnemiş medrese eğitime ışık tutmuştur¹³.

Yazarın üzerinde önemle durduğu konulardan biri de kadınlığın ve kadınların önemini vurgulamaktır. Bu bağlamda kadını insanlığın en önemli ögesi, ilk eğitimcisi, milletin temel taşı olarak nitelendirmiştir. Bir millete hayat verecek iki kutsal güçten biri ilkokul öğretmenleriyse, diğeri de kadınlardı. Milli varlığı sürdürebilmenin temel koşulu bu iki gücün eğitiminden geçiyordu. Bir ülkede kadın hakarete uğrar da hiçbir erkek onu savunmazsa, o ülke yaşamaya, mutlu olmaya layık değildir. O ülke yıkılmaya mahkumdur¹⁴. Erkekler kadınların önemini takdir edip saygı göstermeli, toplu taşıma araçlarında ayakta kalanlara yer vermelidir. Kadınlar genel hayata katılmalı, çalışma hayatında yer almalıdır. Görücülük usulüne son verilmeli, kızlar için bir tıp okulu açılarak bu alanda eğitim almaları sağlanmalıydı. Kadınları iyi yetiştirmekten amaç, onları balolara, birahanelere, kumarhanelere götürmek anlamına gelmiyordu¹⁵. Her mahallede okula gitmemiş yaşlılar için sözlü eğitim veren okullar açılmalı, spora son derece önem verilerek kızların da buna katılmaları sağlanmalıydı¹⁶.

Onun nezdinde fikir özgürlüğünün çok büyük önemi vardı. Fikirler üzerinde baskılar yapan bir hükümet kadar gayrimeşru bir güç tanıımıyordu. Fikir hürriyeti ülkede egemen olmadıkça ölmeyecekti. Bunu tabiatın ve ihtiyaçların kendisine yüklediği yüksek bir görev olarak nitelendiriyordu. Bu bağlamda 1923 yılında yeni milli hükümetin hürriyet, milliyet ve toplum alanlarında kendilerinden yakın ve içten yardımcı, heyecanlı bir taraftar bulamayacağını, hükümetin yüksek görevlerini uygulamasını kolaylaştıracağını vurguladıktan sonra; hükümetin bilimsel ve felsefi alanlarda sınırlarını aşar, fikir ve görüşleri boğmaya kalkarsa ilk karşılarına çıkanın kendisi olacağını belirtmişti¹⁷.

Kılıçzade Hakkı Bey, Abdullah Cevdet'in hiçbir hükümetin milletin üstüne çıkamayacağını savunmasına karşılık, hükümetlerin milletin üstüne çıkabileceği fikrini savunmuştur. Buna örnek olarak Büyük Petro ve Balkan hükümetlerini göstermiş, o ülkeleri milletin genel arzusunun değil, birkaç kişiden oluşan hükümetlerce yönetildiklerini ileri sürmüştür. Hürriyet ve İtilaf, İttihat ve Terakki gibi cemiyetler bundan sonra hükümet işleriyle uğraşmayı bunu ehillerine bırakmalı; milli savunma, donanma, sağlık gibi konularla meşgul olmalıydı. Siyasi mesleklerinin uygulanmasını Meclis'teki partileri yürütmeliydi. Belediyeler yiyecek, içecek maddelerine, beldenin sağlık ve temizliğine son derece dikkat edecek, bu konularda halkı eğiteceklerdi¹⁸.

Kılıçzade Hakkı Bey'in fikirlerinin büyük yankısı "Sahte Softalığa ve Dervişliğe İlan-ı Harp" adlı makalenin yayımlanmasıyla görülmüştür. Makalenin yayımlandığı İctihat dergisinin 58.

12 "Pek Uyanık Bir Uyku", *İctihat*, no: 56, s. 1261 vd.

13 "Yunus Hoca Hikayeleri, Yunus Hoca Talebe", *İctihat*, no: 77, İstanbul 1329 (1913), s. 1703 vd.

14 "Açık Mektup", *İctihat*, no: 69, İstanbul 1329 (1913), s. 1519 vd.

15 *İtikadat-ı Batılaya İlan-ı Harp*, s. 14.

16 "Pek Uyanık Bir Uyku", *İctihat*, no: 55, s. 1236 vd.

17 A.g. m., *İctihat*, no: 56, s. 1261 vd.

18 A.g. m., *İctihat*, no: 56, s. 1261 vd.

sayısı bir hafta içinde üç kez basılmıştı. Medrese öğrencilerinin gösterdiği tepkinin ardından dergi kapatıldığından 59. sayı *Cehl* adıyla yayımlanmıştı¹⁹. Yazara göre İslam dini en yalın anlamıyla “Din akıldan ibarettir. Aklı olmayanın dini de yoktur” hadisiyle ifade edilmişti. Böyle bir sözü diğer peygamberlerin sözlerinde görmek mümkün değildi. İslamiyet, din, mezhep, akıl, mantık, hekimlik, uygarlık ve insanlıktan ibaretti; bunların tümünü kapsıyordu. Müslüman olmaktan amaç, her şeyden önce insan olmaktı. O halde bir taraftan dinin doğru anlaşılması için gerekli önlemler alınmalıydı. Bu bağlamda yüzyıllardır kapanmış olan içtihat kapısı açılarak yeni tefsirler yapılmalı, Kuran ve doğrulanmış hadisler Türkçeye çevrilmeli, hutbeler Türkçe ve yüzyılın ihtiyaçlarına göre okunmalıydı. Hacca gidecekler hacdan amacın Müslümanların birbirlerini tanımaları, görüş alışverişinde bulunmaları, dayanışmaları vb. öğretilmeliydi. Vaizler Ramazan ve mübarek günlerde halka yol, yöntem ve esaslar, farz ve sünnetlerden sonra vatanseverlik, çalışma, tasarruf, namuslu kazanç, güzel ahlak, kardeşlik ve sevgi, İslam birliğinin önemi, kuvvet hazırlığı yapmaktan söz etmeliydiler. Kanunlar ihtiyaç ve zamana göre yeniden düzenlenmeliydi.

Bunları yaparken diğer taraftan dini küçük düşüren din istismarcıları ve dinin içine sızmış boş inançlara karşı savaş açılmalıydı. Dinlerin kaynaklarından uzaklaştıkça şunun bunun elinde bir geçim ve baskı aracı olarak kullanılması kaçınılmazdı. İslam devletleri kurulduklarından itibaren yıkılmaya mahkum olmuşlardı. Bunun birçok nedenleri arasında softaların, dervişlerin ve batıl inançların önemli rolleri olmuştur. Kılıçzade Hakkı Bey sahte softalığa ve dervişliğe savaş açmayı farz olarak nitelendirmiş, bunu Bedir Savaşı'nın hak ile batılı ayırmasıyla eşleştirerek mütefekkir şeyhlerle, karanlığı aydınlatanları kendisine yardım etmeye davet etmiştir²⁰. Yüzyıllarca iç ve dış düşmanlarla silahlı mücadele verilmiş, esaslı bir amaç takip edilmediğinden muhteşem zaferlerde bile kaybeden biz olmuştuk. Softalık ve dervişliğe karşı yüzyıl önce savaş açılabilseydi, başka bir durumda olurduk. Yazar burada kimi ulemanın Osmanlı tarihindeki şehzade katillerine onay vermek, matbaaya karşı çıkmak gibi olumsuz rollerine göndermelerde bulunmuştur. Yine Yeni Cami civarında birtakım basılı ve sahte, mübarek şeriat için bir hakaret olan, o bitmez tükenmez, bıçak kesmez, kurşun delmez, bin derde deva nüshaların satışı yasaklanmalı; yerlerine Cuma günleri hükümetçe kurulacak Tenvir-i Efkâr-ı Millet cemiyetlerince orduya ve halka daha yararlı kitapçıklar ücretsiz olarak dağıtılmalıydı. Bunlar herkesin anlayacağı dilden hazırlanmalıydı. Halkın şeriata aykırı bazı inançları düzeltilmeli, örneğin cahil softaların “canım dünya fani değil mi ya? Aza kanaat edip mal biriktirmeyiniz. Ahrette o altınlar hep derilerinize yapışacaktır” kabilinden sözlerin yanlışlığı öğretilmeliydi. Adaklar yasaklanarak bu gibi bağışların donanma ve millî savunma kasalarına girmesi sağlanmalıydı. Zira evliyanın bu gibi adaklara ihtiyaçları yoktu. Sadaka verilmesi uygun görülenler yapabilecekleri işleri gördürmek şartıyla kurulacak darülacezelerde barındırılmalıydı. Böylece Müslümanlara onurun ne olduğu öğretilenkti. Yapılacak tüm bağışlar Allah adına yapılacak, şuna buna atfedilmeyecekti. Müslümanlar manevî isteklerini Allah'a sunacak, Peygamberin şefaatinde başka kimsenin yardım ve şefaatinde istemeyeceklerdi. Okuyucu, üfürükçü, sıtma yağcıları vb. tümüyle cezalandırılacak, sıtma olanlar sülfato içmeye mecbur tutulacaklardı.

Kılıçzade Hakkı Bey makalenin gördüğü tepkiler üzerine, bunun softa, derviş ve şeyhlere karşı duyduğu karşıtlık ve düşmanlıktan kaynaklanmadığını, gerçekte softalığın o sahte, köhne fikir ve itikatlarına, eğitim ve öğretim yöntemlerine savaş açtığını, kendisine bu cesareti 25 yıllık bir inceleme ve araştırmanın verdiğini, kendisini susturmak için Şeyhülislamlığa, Harbiye Nezareti'ne ve diğer güç odaklarına başvurmanın boşuna olduğunu, kendisini hiçbir kuvvetin engelleyemeyeceğini açıklamıştı²¹. Yine *İçtihat*'in 54.

19 “Kılıçzade Hakkı Bey ve İki Mektubu”, *İçtihat*, no: 151, İstanbul 1923, s. 3132 vd.

20 “Sahte Softalığa ve Dervişliğe İlan-ı Harp”, *İçtihat*, no: 58, İstanbul 1329 (1913), s. 1277 vd.

21 “Dervişlik ve Softalık Meselesi”, *İçtihat*, no: 62, İstanbul 1329 (1913), s. 1349 vd.

sayısında Balkan Savaşı günlerinde Şeyhülislamlıkça ilk ve tali okullara her öğrencinin 4444 defa okuması isteğiyle bir dua metninin gönderilmesi eleştirisi konusu olmuştu. Yazara göre Rumeli’de kan gövdeyi götürür, Kuranlar yerlere atılırken, ırzlar kirletilir, camilere haçlar asılır, evliya sandukaları tahrip edilir, kadın ve çocuklar titreşirken asla kıpırdamayan Süleymaniye ve Fatih mahfilleri çıkarlarına dokunulunca, fetva makamına başvurmaktan çekinmemişlerdi. Şeyhülislamlığın da İstanbul Muhafızlığı’na başvurmasıyla İctihat kapatılmıştı. Yalnız dualar okunarak zafer kazanılamayacağını halka anlatmak bir görevdi. Aksine bir inancın halkın gayret ve çalışmasını zayıflatacağı açıktı. Zira o duanın cami ve okullarda okunduğu sırada Bulgar Ordusu Edirne’ye girmişti. Yazar burada Eğri fatihi olarak andığı Hoca Sadettin Efendi’nin de bir softa olduğunu, ama günün softalarına benzemediğine vurgu yaptıktan sonra kendi döneminden de bazı saygın örnekler vermiş, ardından Mahmut Muhtar Paşa’nın hatıratına atıfta bulunmuştur. Tüm ömrünü savaş meydanlarında geçirmiş Mahmut Muhtar Paşa bu konudaki düşüncelerini özetle şöyle ifade etmişti: Askerî duyguları ve milli onuru uyanmamış, sağlam bir talim ve terbiyeyle elindeki silaha güveni oluşmamış bir askeri, yalnız dinî duygular ateşe sevk edemezdi. Nice mütedeyyin adamlar tanıdı ki, yataklarında ölmeyi şehitlik mertebesine tercih etmişlerdi. Öyle olmasa bütün medreselilerin kahraman olmaları gerekirdi. Oysa savaşlarda sarıklı gönüllülere rastladığını hatırlamıyordu. Hatta tabur imamı bile görülmemişti. Allah korkusu, kurşun korkusunu kaldıramıyordu.

Kılıçzade Hakkı Bey İslam devletlerinde ulema kesimini üçe ayırmaktadır. Birinci grup bozguncu ve ikiyüzlülerden oluşmaktadır. Bunlar sayıları az olmakla beraber hareketleri yönlendirir ve yönetirler. Ülkeyi yaşatmamak, halkın sırtından geçinmek isteyen ne kadar resmî zorba varsa, hepsine güç verenler, bozgunculuğa sevk edenler bunlardır. Cahil ulema olarak nitelendirdiği ikinci gruptakilere sahte softalar adını vermektedir. Sayıları çok olan bu gruptakiler yüzyıllardır İslam dünyasını derin bir cehalet içinde yaşatan bir güçtürler. Birinci gruptakilerin eylemlerini halk arasında meşru göstermeye yönelik telkinlerde bulunurlar. Bunlara göre dünya geçici ve önemsizdir. Neredeyse kıyamet kopmak üzeredir. Uzun uzadıya çalışmaya gerek yoktur. Fazla para kazanmak haramdır. Çünkü Peygamberimiz fakirdi. Kuran’dan başka bilime ihtiyaç yoktur, çünkü Peygamberimiz ümmiydi. Bunu bilimi Çin’de bile olsa aramaya mecbur tutan bir dine rağmen söylerler. Süslü, temiz ve yeni elbiseler giymek günahdır, çünkü Peygamberimiz bin yamalı hırka giyerdi. Masa üzerinde yemek yemek haramdır, çünkü Peygamberimiz yerde ve meşin sofrası üzerinde yerdi. Heykeltıraşlığı hala küfür sayan kaba softalar vardı. Oysa XX. yüzyılda putlara, heykellere değil tapmak, Allah’a bile zor inanılıyordu. Üçüncü gruptakiler gerçek ulemaydılar. Bunların sayıları çok azdı ve olumlu işler için çok az fırsat bulabiliyorlardı²². Yazar batıl inançların ölümünü görecektiklerinin cidden bahtiyar olacaklarını ileri sürmüş, onlardan kendilerini hayırla anmalarını dilemiştir.

Kılıçzade Hakkı Bey’in batıl inançları teşhir etmek amaçlı masal adını verdiği öyküler, özellikle İslamiyet konusundaki yayınlar üzerine eleştirel yazılar kaleme aldığı da görülmektedir. Örneğin “Kafessiz Ev” başlıklı masal bu türdendir. Cahil bir çevre ve imamla, masal kahramanı Cenani Bey arasındaki çatışmalar ele alınmakta, imamın Cenani Bey’den evine kafes koydurmasını, eşiyile kol kola sokağa çıkmamasını istemesine vurgu yapılmaktadır²³. İtalyan tarihçi Leone Caetani’nin *İslam Tarihi*’nin 7. cildinin çevrilip yayımlanması münasebetiyle, eseri İslam tarihinin gerçek bir tasviri olarak tanımlamış, yazarından övgüyle söz etmiştir. Yine Acemzade Kandıralı Muhtar Efendi’nin İran’ın inkılapçı şairlerinden Mirza İsfahani’nin “Şeyhlere ve Softalara Kaside”sini Türkçeye çevirmesini

²² *İtikadat-ı Batılaya İlan-ı Harp*, mukaddime kısmı, s. 3 vd.

²³ “Kafessiz Ev”, *İctihat*, no: 71, İstanbul 1329 (1913), s. 1557 vd.

mutlulukla karşılaşmıştır²⁴. Buna karşılık Meşihat görevlilerinden Düzceli Yusuf Suat Efendi'nin yazdığı tarih kitabının hurafelerle dolu olduğunu, oysa İslam tarihinin hurafe ve masallardan ibaret olmayıp aksine yüksek gerçekleri içerdiğini, bu türden hurafelerin Müslüman olmayanların gözünde bizi küçülteceğini vurgulamıştır²⁵. Ona göre çağdaş uygarlık Batı uygarlığıydı. Dolayısıyla ahlaki, dinî ve milli geleneklerimiz dışında her şeyi batıdan almak gerektiği inancındaydı.

Kılıçzade Hakkı Bey başlangıçta laikliği bir ideal olarak görmekle beraber, bizde Fransa'da olduğu gibi din ile yönetimin ayrılabilmesi, fakat din ile siyasetin ayrılması için pek çok yüzyıllar gerekeceği kanısındaydı²⁶. Laiklik üzerine yazdığı makalelerinden dolayı dine hakaretle suçlanarak gıyabında 125 lira para cezasına çarptırılmıştı. Karara itiraz etmesi üzerine dava vicahen yeniden görülmüştü. Gıyabında verilen hüküm hakkında mahkemede yaptığı savunma *Hür Fikir*'de yayınlanmış, mahkeme, savcının söz konusu makalelerde hakaret unsuruna rastlanmadığı mütalaasına uyarak hakkında beraat kararı vermişti. Cumhuriyet'in ilanından sonraki dönemde laiklik konusundaki düşüncelerini *İçtihat*'taki bir makalesinde görebiliriz. Makalede cumhuriyet konusundaki fikirlerini de yansıtmıştır. Buna göre, mademki cumhuriyet bir fazilet hükümetidir, faziletli adamların da sevebileceği tek hükümet şeklidir. Cumhuriyet aynı zamanda bir tam hürriyet hükümetidir. Cumhuriyet'le yönetilen hükümetlerin hiçbirinde resmî dinden söz edilmez. Lisan ve din bir anayasaya girmez. Kaldı ki, genç Cumhuriyet dahilinde Türk'ten ve Müslüman'dan başka hemen kimse kalmamış gibidir. Şu halde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na yeniden eklenen satır yerine, şu anlamda kısa bir cümlelerin konulması uygun olur. Biz bu alıntıyı sadeleştirerek veriyoruz: "Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde fikir ve vicdan özgürlüğü en geniş anlamda mutlakdır. Hiç kimse hakkında kişisel, dinî, siyasi görüşlerinden dolayı yasal olarak kovuşturma yapılamaz. Bilimde dil çirkinliği yoktur. Vicdani işler her bireyin kendisine, hesabı Allah'ına aittir. Cumhuriyet yalnız dünya işleriyle meşgul olur; yalnız her Türk'ten iyi bir insan, iyi bir yurttaş olmasını ister. Örtünme zorunlu değildir; her kadın dilediği her medeni şekilde giyinir; yalnız veya bir erkek eşliğinde dilediği yere girer ve oturur. Subayların görevi güvenliğinin korunmasından ibarettir".²⁷

Yazar burada Atatürk'ün 16/17 Ocak 1923'te İzmit'te gazetecilerle olan mülakati esnasında, kendisine yönelttiği bir soru ve aldığı cevaba yer vermiştir. Kendisi esasen Atatürk'le Haziran 1922'de İzmit ziyareti sırasında tanışmış, hatta 19 Haziran'da tren istasyonunda İzmitliler adına veda konuşmasını bizzat yapmıştı. Yazarın: "Paşa Hazretleri, yeni milli hükümetin Kanun-ı Esasi'sinde din-i resmîsi açıkça dile getirilecek mi? sorusuna Atatürk "Elhamdülillah hepimiz Müslüman'ız. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda sizin korktuğunuz bir kayıt mevcut değildir" cevabını vermişti. Bununla beraber Atatürk bu soruya yanlış anlaşılma kaygısıyla hayır diyemediğini, "vardır efendim. Fakat İslam dini fikir özgürlüğüne engel değildir" cevabını verdiğini belirtmiş, bu hususa "Nutuk"ta da yer vermiştir. Atatürk'ün bu cevabı mülakata tanıklık eden Siirt Mebusu Mahmut Soydan tarafından da doğrulanmıştır.

Kılıçzade Hakkı Bey çağın gerisinde kaldığını düşündüğü hanedan ve ordu gibi yapı ve kurumlarla ilgili fikirlerini de dile getirmiştir. Şehzadeler, özellikle veliahtların eğitimlerine özen gösterilmesini, kendilerine bile faydaları olmayan zencilerin ve hizmetçilerin ellerinden kurtarılmasını vurgulamıştır. Genç şehzadelerin ordu ve donanmaya katılmalarının onları geliştireceğini, böylece pespayelerin subay olmalarının önüne geçileceğini belirtmiştir. Tahta çıkacak padişahın bir eşi olmalı, cariyeleri odalık almaktan vazgeçmeliydi.

24 *Hür Fikir*, no: 77, 27 Temmuz 1925.

25 *İçtihat*, no: 66, İstanbul 1329 (1913), s. 1434.

26 *Bir Cevap*, a.g.m. s. 1539 vd.

27 "Vakit'in Anketi", *İçtihat*, no: 161, 1924 İstanbul, s. 3294 vd.

Padişahlar Topkapı Sarayı'nda oturmalı, Dolmabahçe millet sarayı olarak kabul edilmeliydi. Diğer saray ve köşkerlerin, saltanata ait emlakın satılması düşüncesindeydi. Padişahlar maaşlarından artırmak suretiyle emlak sahibi olabiliyorlardı. Hazine-i Hümayun'daki eşya ve mücevherat, Müze-i Hümayun'da teşhir edilmeli, diğerleri satılıp okullar, öğretmen ve personel giderlerini karşılayacak akarlar alınmalıydı²⁸.

Yazar Balkan Savaşı'ndaki yenilginin nedenleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuş, ayrıca ordunun durumuna ilişkin eleştirilerini de dile getirmiştir. Yenilginin başta gelen nedenleri olarak cehalet, açlık, nakliyesizlik, emirsizlik, komutasızlık, nihayet fikri bir amacın olmayışı gibi faktörleri göstermiştir. Komutanların İttihatçı, grupçu ve tarafsız olmak üzere üçe ayrıldıklarına işaret etmiştir. Gayrimüslim askerlerin yenilginin nedenleri arasında gösterilmesi fikrine katılmamış, hatta Batı Ordusunda ricat emrine rağmen bir Ermeni çavuşun son kurşunlarını atmak için yüzbaşısından istirhamda bulunmasını, üç Rum topçu erinin bataryalarına cephane taşıırken hayatlarını kaybetmelerini örnek olarak göstermiştir²⁹.

Orduda subaylar talimler dışında hiçbir yerde bir araya gelmiyorlardı. Bahriye subayları yemeklerini toplu değil, kamaralarında yiyorlardı. Bütün ordularda gazinolar olduğu halde, bizde Meşrutiyet'ten sonra kurulan kulüplerin müdavimleri politikayla meşgul olmuşlardı. Onlar askerî konulu konferanslara bile zorla sevk edilirdiler³⁰. Ona göre ordu ve donanmaya emre itaat, inzibat ve bilgi girmeliydi. Harbiye Nezareti yalnız resmî tören için yılda birkaç kez açık eksiltme ilanları gibi bildiri yayımlayıp gülünç olmamalıydı. Nezaret artık ordu işlerinin sadece emir vermekle değil, önce öğrenmek, verilen emrin uygulamasını takip etmekle kabil olabileceğini bilecekti. Subaylar dargınlar gibi selamlaşmak yerine, askerinin gerçek kardeşliğini göstermeliydiler. Orduda her şeyden önce temizlik, saçların taranması, her gün tıraş zorunluluğu olmalıydı³¹.

Kılıçzade Hakkı Bey Cumhuriyet'in ilk yıllarında İzmitlilerin Tayyare Cemiyeti'ne para yardımında bulunmalarını sağlamak için *Hür Fikir* gazetesinde oldukça duyarlı bir çaba göstermiştir. Bu konudaki bir makalesinde bu hususu özetle şöyle dile getirmişti. İzmit denizcilik açısından çok önemli stratejik bir noktaydı. Akdeniz'den gelip Anadolu'yu istila etmek isteyen düşmanın Marmara'da ilk işgal etmek isteyeceği hareket üssü İzmit'ti. Bu açık gerçek deneyimlerle öğrenilmişti. İzmitliler, İngiliz ve Yunan askerlerinin dükkan ve mağazalarından her gün haraç aldıklarını, canlarını kurtarmak için bütün keselerini açtıklarını hatırlamalıydılar. Fakat İzmitliler, Adana'nın bu konudaki duyarlılığını gösteremiyor, küçük bir uçak alacak parayı bile toplayamıyorlardı. İzmit'ten daha fakir kazalar bile birkaç misli yardım toplamışlardı. Toplanan 8000 liraya bir aydır on para bile eklenmemişti. *Hür Fikir* bu kayıtsızlığın her tarafta, özellikle hükümette bir kırgınlık yarattığını hemşerilerine hatırlatmayı bir görev biliyordu³². Yazarın bu çabalarının sonuç verdiği anlaşılmaktadır. Zira İzmitliler hava kuvvetleri için bir uçak satın almışlar ve uçağa İzmit adı verilmiştir. Bu vesileyle düzenlenen tören anını saptayan bir fotoğrafı Rifat Yüce'nin *Kocaeli Tarih ve Rehberi* adlı kitabında görmek mümkündür³³.

Sonuç olarak Kılıçzade Hakkı Bey Türk düşün ve basın tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu önemiyle mütenasip bir üne sahip olduğunu, düşün adamı ve gazeteci olarak hak ettiği ölçüde tanındığını söyleyebilmek mümkün değildir. Bu bildirinin hazırlanış amaçlarından biri de bir nebze de olsa bu eksikliğin giderilmesine

28 "Pek Uyanık Bir Uyku", *İçtihat*, no: 55, s. 1236 vd.

29 "Neden Mağlup Olduk", *İçtihat*, no: 56, s. 1242 vd.

30 "Zabit", *İçtihat*, no: 67, İstanbul 1329 (1913), s. 1454 vd.

31 "Pek Uyanık Bir Uyku", no: 56, s. 1261 vd.

32 "Tayyare İaneleri", *Hür Fikir*, no: 77, 27 Temmuz 1925.

33 Rifat Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, İzmit 1945, s. 333.

katkıda bulunmaktır. Anlaşılacağı gibi yazdıklarıyla Atatürk düşüncesi ve Türk Devrimi için bir esin kaynağı olduğu çok belirgindir. Bu konuda Celal Nuri ve Abdullah Cevdet gibi yazarlarla gerek düşünceleri, gerekse ele aldıkları konular bakımından bir paralellik kurulabilir.

Kılıçzade Hakkı Bey'in düşündüklerini yazmak ve yayımlamak konusundaki kararlılığı da hiç kuşkusuz her türlü övgüyü hak etmektedir. Bu nedenle yazdıklarından dolayı kimi zaman yargılanmış, kimi zaman çıkardığı veya yazdığı yayın organları kapatılmıştır. Toplumların her zaman için doğruluğuna inandığı düşüncelerini ne pahasına olursa olsun ifade etmekten geri durmayan aydınlara ihtiyaçları vardır. Yazarın bu bakımdan gerek günümüz, gerekse gelecek açısından bir rol model oluşturduğuna kuşku bulunmamaktadır.

Sabahattin
ÖZEL